

GRUNDTVIGS NORDISK-MYTOLOGISKE BILLEDSPROG - ET MISLYKKET EKSPERIMENT

Flemming Lundgreen-Nielsen
Institut for nordisk Filologi, Københavns Universitet

Nordisk mytologi er i det 17. århundrede en sag for lærde kendere, mens dansk oldhistorie tidligere bliver populær, bl.a. gennem Anders Sørensen Vedels 1575-oversættelse af Saxo. Oldhistorien kunne nemlig støtte en offentlig opfattelse af den danske konges magt, valde og ælde, hvor den nyere Danmarkshistorie kunne give anledning til upassende kritik eller i hvert fald uheldige paralleller.

Som bekendt blev Codex Regius af den ældre Edda fremdraget på Island i 1643 og i 1662 ført til København som gave til Frederik 3. I 1665 udgav Peter Hansen Resen Snorres Edda, Völuspá og Hávamál på tre sprog: islandsk, dansk og latin, og i 1689 kom Thomas Bartholins 702-siders afhandling på latin - desværre aldrig oversat til dansk - om årsagerne til de hedenske danskeres dødsforagt. I behandlingen af sit emne fik Bartholin berørt alle væsentlige sider af den nordiske mytologi med righoldige citater på originalsproget af 21 eddakvæd fra Codex Regius - hemmeligheden var, at Bartholin havde Árni Magnússon som amanuensis. Bogen dækkede behovet i det næste trekvarte århundrede, benyttedes således af Holberg i hans kortfattede og anakronistiske redegørelse for vikingernes religiøsitet i 1732.

Den historiske relativismes gennembrud omkring 1750 i europæisk videnskab gav sig udslag i en håndbog over den hedenske kultur i Danmark og en udgave af Snorres mytologi (dvs. Gylfaginning) vedheftet referater af Hávamál og andre poesier - alt skrevet på fransk af P. H. Mallet og publiceret i København 1755-56. Samtidig vinder sansen for eksotisme frem i litteraturen: James Macphersons Ossian-digte (1760-65) bliver en kontinental bestseller århundredet ud (med bl.a. 40 tyske oversættelser!), folkeviserne genopdages især ved J.G. Herders indsats i 1770'erne, og den i fransk-klassicistiske øjne barbariske Shakespeare fremføres som mønstergyldigt naturgeni af tyske kritikere (H.W. Gerstenbergs litteraturbreve 1767), mens Goethe i romanen om den unge Werthers lidelser i 1774 lader helten gå op i naturdigteren Homer i stedet for de anerkendte civiliserede romerske poeter.

I årene efter 1750 får digterne og kunstnerne øje på nordisk mytologi. Det sker ved to tysksprogede, men danskfinansierede digtere. Klopstock, dansk stipendiat fra 1750, læner i 1769 sit europæiske digterry til det oldtyske læsedrama "Die Hermanns Schlacht" med fremstilling af gammelgermansk tapperhed og dødsforagt, og den danske undersåt H.W. Gerstenberg gendigter i moderne følsom stil bl.a. ragnarokstroferne af Völuspá i sit "Gedicht eines Skalden" 1766. Hermed beredes vejen for danskeren Johs. Ewald. I "Rolf Krage" 1770 gendigter Ewald i nervøs prosa sagnkongens og hans hirdmænds død i en moderne udfyldning af Bjarkamál, og i "Balders Død" 1775 tolker han den hedenske halv gud (efter Saxo) som offer for sin uovervindelige lidenskab til Nanna. Det sidste stykke sættes op på Det kgl. Teater med stor prægt i 1779, og de samtidige kunstnere, maleren Abildgaard og billedhuggeren Wiebault har i udaterede tegninger leveret kostumeskitser og illustrationer. Stilen er dog overvejende uhistorisk og classicistisk (som på den franske skueplads, når Grækenland og Rom skulle skildres). Men tolerancen over for den hedenske fortid, ja kærligheden til den var i tydelig vækst.

Dræftelsen af mytologien finder først og grundigst sted i litteraturkritikken. Islænderen Jón Ólafsson (d.y.) besvarer Det kgl. Danske Videnskabernes Selskabs prisspørgsmål fra 1782 om gammelnordisk poe-

si, dens forskellighed fra græsk-romersk og overensstemmelse med angelsaksisk og tysk, i en stor og grundig undersøgelse, "Om Nordens gamle Digtekonst" 1786. Han afviser, at vore fædre skulle have manglet forstand og begreb om det skønne, skønt han må indrømme, at de ikke havde romersk-græske ideer herom; han fremstiller kenningerne med sympati, idet han tilføjer, at nydelser af dem forudsætter, "at man forstaaer sig derpaa, og nogenledes veed at dømme om det skønne efter Alderdomens Begreb og Smag" (p. 118).

I 1800 udskrev Københavns Universitet en prisopgave med titlen "Var det gavnligt for Nordens skønne Litteratur, om den gamle nordiske Mythologie blev indført og almindelig antaget, istedet for den Grædske?" Spørgerne går - i vore øjne lidt pudsigt - ud fra, at der skal træffes en fælles beslutning om overgang til den nationale mytologi, og at nytten af en sådan overgang kan gøres til genstand for akademisk debat. Oehlenschläger svarede ja, først og fremmest ud fra en kunstnerisk vurdering: nordisk mytologi rummer, modsat græsk-romersk, et stort udanet, men langt fra råt, stof, som råber på smagfuld bearbejdelse, og den moderne digter kan dels undgå den trivielle hverdag og færdes i en behagelig fjern fantasitid, dels frit idealisere de gamle naturmennesker, når han optager den nordiske mytologi. Som forbillede nævnes i øvrigt Ossian, der forbinder elskelig blidhed med mandig ånd. Guldmedaljen blev vundet af L.S. Platou, der artigt foretrak den afrundede og harmoniske græske mytologi, mens Oehlenschläger fik første andenpris (!); anden andenpris gik til Jens Møller, der tog læserens standpunkt og mente, at et nyt stof altid kunne mere publikum. Alle besvarelser tryktes i Rahbeks tidsskrift "Minerva" i 1801, hvad der siger noget om, i hvor høj grad problemet interesserede offentligheden.

Det skulle imidlertid ikke blive Oehlenschläger, der søgte at forvandle den nordiske mytologi til et moderne medium. Ganske vist greb den tyske romantik såvel som den deraf afledte danske ud efter en tidssvarende mytologi. Brødrene Schlegel vendte interessen mod orienten (som senere den aldrende Goethe), Hölderlin ville genoplive det klassiske Grækenland og Novalis skabte af sin kærlighed til en 15-årig afdød kærester en særegen kristelig universalmytologi. I Danmark tog Jens Baggesen skridtet over i det 19. århundrede, da han dels gendigtede James Cooks sydhavsekspeditioner som en ny tids odysse ("Oceania" 1806), dels foreslog elektricitet og magnetisme som passende mytestof ("Giengangeren og han selv" 1807). På samme tid eksperimenterede H.C. Ørsted, der i 1820 skulde opdage elektromagnetismen, med klangfigurer og vandspring og iagttagelse under tilsyneladende kaotiske overflader naturens sikre harmoni. Også Oehlenschlägers Nouredin (i "Aladdin" 1805) punkterer i sand og får budskaber ud af det. Men i det længere løb forblev Oehlenschläger i det borgerligt-humane farvet af en stilfærdig og ret udomatisk lutherdom. Hans store digtninge om nordisk mytologi og dens historiske skæbne ("Hakon Jarl hin Rige" og "Baldur hin Gode", begge 1807) handler om mytologiens afmagt over for den moderne kristendom og er således en afvikling af hedenskaben, hvor engageret end Hakon taler (på Montesquiesk) om asatroens samhörighed med den barske nordiske natur; hans "Thors Reise" (samme år) tolkes som et lærestykke om, hvor galt det kan gå, når styrken begiver sig ud til bedrifter uden visdom - altså nærmest en allegori i det 18. århundredes smag (skrevet i romantisk-arkaiserende stil). Oehlenschlägers nominelle mytologiske hovedværk, "Nordens Guder" 1819, er en billedrig gengivelse af gudeverdens liv og undergang, fremført af en moderne sanselig fantasi, men som Oehlenschlägers modstandere (Jens Baggesen og Grundtvig) sagde: mesterligt kødbilledhuggeri, ikke mere.

Det mytiske mere findes hos Grundtvig. Efter en udtalelse i sit tidsskrift "Danne-Virke" tilegnede Grundtvig sig den nordiske mytologi i

tre faser. De to første, som angår tilegnelsen af den nordiske mytologi, er forudsætningen for den tredje: brugen af den som et nordisk sprog-billedsprog. Første gang kom Grundtvig til mytologien i kraft af en "blind Natur-Drift", dvs. hans selvstudium af det oldislandske sprog og hans læsning af sagaer; anden gang bestemtes hans vej af "et Skjalde-Syn", dvs. den helhedsopfattelse han skimtede og intuitivt skitserede i sin lille artikel "Om Asalæren" 1807 og i bogen "Nordens Mytologi" 1808. Den strenge binding til filologien og de litterære kildeskrifter løsnedes i den tredje omgang: fra 1815 kan han benytte den nordiske mytologi til at give nutidige og fremtidige nationals og religiøse bedrifter billedligt udtryk. Hovedværket er "Nordens Mythologi" 1832, hvor inventaret samles og udlægges, en bog, der i 1844 fulgtes op af "Brage-Snak", en sammenlignende græsk-nordisk mytologi i en håndbogsagtig form med kapitler for de enkelte gudetyper. Grundtvig blev i resten af sit lange liv ikke træt af at genfortælle og udlægge de nordiske myter, snart religiøst, hyppigst dog nationalt. Med visse elementer konstante kunne de skifte betydning, på ægte romantisk-symbolistisk maner have flere sider, der kunne sættes sammen med aktuelle begivenheder til overraskende profetier og forklaringer. I længden kunne en stivnen ikke undgås - aserne og deres attributter blev undertiden en art hieroglyffer, som ikke sagde de mindre kyndige betragtere meget.

Året 1832 kan regnes for højdepunktet af Grundtvigs begejstring for nordisk mytologi som et "Sindbilled-Sprog historisk-poetisk udviklet og oplyst" (undertitel på "Nordens Mythologi"). Den over 100 s. lange indledning - hvortil kasserede udkast i 4-dobbelt omfang er bevaret - kan læses som et kulturprogram af almennordisk art, betragtet i lyset af den universelle historie, Grundtvig få år efter påbegyndte. Myterne erklæres for det velbehagelige udtryk og egentlige tempel for Nordens ånd, og de skal bruges i den praktiske hverdag til "at oplive hele vor Menneske-Kundskab, og forskiænses vort Liv" og bringer os således et stort skridt nærmere til den endelige forklaring/forklarelse af tilværelsen. Klarhed er målet og kan derfor ikke være midlet: myterne lever i mangetydighed og dør i en allegorisk éntydig forståelse. De nordiske myter angår historien og står over de græske, som tolker naturen, på samme måde som den mandlige kraft må sættes over den kvindelige skønhed.

I løbet af 1830'erne indvikles Grundtvig i stigende grad i en kamp for danskhed, først ved sin kampagne for en dansksindet folkehøjskole i Sorø, siden i takt med sprogstridighederne i Slesvig. Den nordiske mytologi bliver aldrig udarbejdet af ham til et brugeligt fælles billedsprog. Endnu senere, i forordet til 2. udgave af Læsedramaerne "Optrin af Nordens Kæmpeliv" 1861, erklærer Grundtvig, at mytologien er et eventyragtigt udtryk for overblikket over det verdenshistoriske menneskeliv, dets kamp og sejr, langt sikrere end grækernes tilsvarende over det naturhistoriske menneskeliv. Derfor må han beklage, at hvad Oehlenschläger og han selv begyndte så godt i årene 1805-10 ikke af dem selv eller andre er blevet fortsat og fremmet.

Inden et forsøg på at forklare denne fiasko skal der bringes nogle eksempler på Grundtvigs faktiske anvendelse af nordiske myter i aktuelle anledninger.

Da søhelten Peter Willemoes, der fra Langeland var Grundtvig personligt bekendt, faldt om bord på det sidste danske linjeskib i slaget ved Sjællands Odde 22. marts 1808, offentliggjorde Grundtvig et mindedigt over ham i tidskriftet "Ny danske Tilskuer" 26. maj. Digtet ser i en vision Odin i Valhal gøre plads til den døde Willemoes på bænken mellem Søren Norby og Peder Skram. Dette er en moderniseret version af Håkonar-mål, men det vakte ingen genklang i tiden. Grundtvigs "Kommer hid, I Piger små!", indleveret på bestilling i 1810, handler nordisk mytologi, men

har til gengæld en rammehistorie om små piger, der plukker tidlige forårsblomster til kranse ved en idyllisk stille Øresundsstrand, mens de synger om helten. Det agte danske ved Willemoes og hans bedrifter fremhæves gentagne gange. Denne sang blev populær og er det endnu - i en version, hvor de energisk fortællende strofer skæres bort, mens den elegiske stemning af et dansk martslandskab bevares.

I marts 1811 forsøgte en dansk troppestyrke at befri det engelskbesatte Anholt, men forgaves, vist fordi jyske leverandører til okkuperterne havde forrådt deres landsmænd for at bevare fortjenesten. Emnet var altså ikke videre oplagt. Grundtvig, endnu rekonvalescent efter sit sindssygeanfald i julen året før, lod i et tidsskrift trykke et lille epos, "Anholtstoget". Storbritannien bliver til heksen Angurbode, midgårdsormen er hendes søn, der fra sit leje af stjålet guld forfører griske mennesker til at forråde tro og fædreland. Her tjener den for almindelige læsere uforståelige mytologi til at mørklægge tingenes pinlige gang. Den enarmede danske søhelt Peter Buhl, som med en kanonbåd havde sinket de overtallige britiske søstyrker, så en stor del af de små danske skibe nåede bort, bliver til en Baldur, i forhold til hvem den engelske Loke mangler en Hødur og en Mistelten, - siden betegnes han i kraft af den manglende arm en Tyr. Det hele er kunstigt og alt for indforstået. I de følgende år bliver Grundtvigs symbolsprog kristeligt.

Først i digtsamlingen "Kvædinger" i sommeren 1815 - et selvkommenteret optryk af lejlighedsvers fra 1808 til dato - giver Grundtvig sig frihed til igen at benytte nordisk mytologi. Det sker i det nydittede "Thryms Kvide eller Hammervisen", en meget bred gendigtning af eddakvadet om tabet af Thors hammer. Budskabet er politisk i det 18. århundredes allegoriske smag: handlingen beskriver forholdet mellem Danmark og Sverige i kampen om Norge, formelt ifølge note på dronning Margrethes tid, reelt efter 1814. Nyt er det, at Grundtvig tilsætter såvel en udgiver som en bondsk kommentator. Fiktionsapparatet minder om Holbergs i "Peder Paars" og tillader en på én gang humoristisk og alvorlig behandling af myten. Grundtvig er ikke mere forpligtet på at beskue Edda ved Eddas eget lys, som programmet lød i hans asarus 1806-1811.

Selv om den frie, altså ret vilkårlige, brug af myterne fortsætter i digtsamlingen "Heimdall" 1815 og i tidsskriftet "Danne-Virke" 1816-19, glider myterne i lange perioder i baggrunden til fordel for kristelige eller nationalhistoriske billeder. Grundtvig kan faktisk udnytte myterne også, hvor han dementerer dem. I en gendigtning i 1864 af eddakvad, efterladt i manuskript og først trykt 1930, råber Grundtvig, at Odins ord i den døde Balders øre lød: Kom igen!, ligesom han ved Oehlenschlägers begravelse i 1850 erklærede, at asadramaet ikke slutter, men begynder med Balders død - altså en kristelig tolkning af opstandelse. I et hyldestdigt til Thorvaldsen fra 1838, "Ving-Thors Hammer", forbinde Grundtvig uanstrengt helt adskilte myter, når han lader Vaulundur-Thorvaldsen komme i besiddelse af den stjalne, men genfundne Mjølner. Løsrevne dele af myterne bliver farvestrøg på malerier af andet lærred end det hjemnegjorte oldnordiske. Måske især i mindedigte, hvor Grundtvig kæmper for at fastholde det historiske indtryk og aftryk af den døde: grev Danneskjold placeres som en Forsete, asernes forligsmand (1823), ungdomsvennen Povel Dons som en Skirner, Freis villige tjener (1843), Thorvaldsen som en lysalf og dværgekonge (1844) og Steffens som en vækkende Heimdall - og gravsprængende påskeengel (1845). De bedste digte, Grundtvig skrev under krigen 1848-50, er ikke mytologiske, men trækker på hans mere selvskabte symbolverden med tilknytning til folkeviserne: havfruer, adelshelte, samt til heraldikken: (askegrå) løver og røde hjertes.

Der kan gives flere årsager til, at Grundtvigs nordisk-mytologiske billedsprog blev et eksperiment, der slog fejl.

1) det individualistiske geni-dyrkende 19. århundredes egnede sig ikke til kollektivt at antage og i enighed bruge et bestemt billedinventar (og den antikke billedverden i Grækenland, som var forbilledet for praksis, havde heller aldrig haft nogen bred folkelig opbakning, som kunne overføres til en mere national mytologi; det havde derimod bibelske og kristelige billeder og situationer, men dem ville Grundtvig selvstøgt ikke erstatte).

2) den ældre romantiks historiserende smag var i løbet af 1830-40'erne afløst af en sans for nutiden, hverdagen og folket. Oehlenschlägers patetiske historiedramatik føltes forældet, allerede da digteren i en subskriptionsindbydelse til sine samlede værker meddelte, at prisen ikke oversteg et par års avisabonnement. Det nye medium var de politiserende aviser, ikke de opbyggelige tragedier. Og heltene kom nu demokratisk ud af bondestanden, ikke fra historiebøgerne. Da et mindesmærke for sejren ved Fredericia 6. juli 1849 skulle rejses, foreslog Jerichau en Thor med Mjølner, Bissen (og Grundtvig) en Uffe hin Spage, men Bissens menige landsoldat blev foretrukket; treårskrigen helt er snarere H.P.Holsts lille hornblæser (som hellere trutter på Fabers "Dengang jeg drog af sted" end på Grundtvigs "Vaagner, vaagner, danske Helte!").

3) Grundtvigs opfattelse af den nordiske mytologis særligt verdenshistoriske præg bevirker, "at Begivenhederne, Kampen og Størværket, er Hovedsagen, og Personlighederne, mest som Redskaber, en Bisag, hvorved de umuelig kan findes saa selvstændige, afrundede og udprægede som de Græske Guder, men lever i et underligt Fællesskab og er immer i Bevægelse, hvorved de, efter Omstændighederne, baade skifte Ansigt, og udvikle Egenskaber, som man slet ikke havde ventet hos dem" (Græsk og Nordisk Mythologi for Ungdommen, 1846, trykår 1847, s. 155). Derved mangler Grundtvigs mytologiske figurer og situationer plastisk anskuelighed og folkelig appel. Dertil kommer, at han efter 1815 først og fremmest gør meget ud af de mindre kendte guder, eller rettere sagt gudinder: Freja, Frejas datter Gørsemi, Idunna; af mandlige skikkelser foretrækker han tøvende, men ordholdende og til sidst handlekraftige sagnhelte som Amlet, Folke, Uffe hin Spage, den lille Skjold på neget, Frode Frødegod, frem for Odin og Thor.

4) Fra og med "Mands Minde"-forelæsningerne i 1838 og stiftelsen af foredragsforeningen "Danske Samfund" 1839 over striden mellem dansk og tysk sprog i Slesvig 1842 ff. frem til junigrundloven 1849 og den parlamentariske situation under treårskrigen blev Grundtvig mere og mere dansk i sin ideologi. Ingemanns og folkebogens Holger Danske blev hans yndlingsfigur i 1840'erne. I kampen for det danske sprog - i 1830'erne imod den lærde latinkultur, i 40'erne imod tyskeriet ude og særlig hjemme - kunne han ikke rigtig bruge den nordiske mytologi. I store rolige universalhistoriske overblik, hvor Guds førelse skulle afmarkes og hans vekslende hjertefolk fremføres, havde Nordens ånd stadig en rolle, og den var forudspejlet i mytologien, men i den daglige kamp for Danmarks eksistens i sprog, historie og hverdagsliv var der behov for mindre litterære symboler. Heldigvis havde Grundtvig også sådanne klar.

Den videre litteraturhistoriske udvikling synes at bevise, at Ewald, Oehlenschläger og Grundtvig med deres bogstavelige genoplivelse af nordisk mytologi i løbet af et par årtier sled den ned. Højskolefolk som Chr. Flor (Rødning 1845-46), Ludvig Schröder (Askov 1865ff.), aage Møller (Rønshoved 1921ff.) formåede nok at bære jastre en del af deres elever med udlægningen af de nordiske myter på aktuelle forhold. For afstandtærende læstagerer som romanforfatterne Henrik Pontoppidan og Jakob Knudsen sidst i det 19. århundrede blev maneren genstand for paro-

di - især hos Knudsen i onkel Jørgen og forstander Haar i romanerne "Gjæring - Afklaring" 1902 og "To Slægter" 1910.

Det er ingen utypisk reaktion, at Johs. V. Jensen i romanen "Brænen" 1908 (= bd. 2 af hans udviklingsepos "Den lange Rejse" 1908-22, samlet forkortet udgave 1939) for at komme uden om folkehøjskolens og Wagneroperaernes usunde nationalisme skildrer Odin under navnet Drenge og Thor under navnet Hvidbjørn.

Mere grundtvigsk er for så vidt to moderne forfatters udyttelse af de nordiske myteskikkelser. Ebbe Kløvvedal Reich gør i romanen "Fæ og Frænde" 1977 asareligionen til et element i kimbrertidens (og vor tids) modstand imod et 'romersk-kapitalistisk' fælleseuropæisk marked. Og filosofen Villy Sørensen tolker i "Ragnarok" 1982 Loke som den misforståede fredsmægler mellem de krigsgale asaguder og de fredelige, men alt for talstarke jætter i deres u-lande uden for det befæstede Aegård. Ingen af tolkningerne ville behage den liberalistiske Grundtvig sønderligt, men de demonstrerer, at litteratur endnu kan tale nordisk-mytologisk. Som alment billedsprog kom den nordiske mytologi aldrig til at slå til.

Litteratur:

Flemming Lundgreen-Nielsen: "Rød og hvid i Billedsalen". Grundtvigs døds- og mindedigte, I-II, i: Grundtvig-Studier 1980 s. 23-60 og 1981 s. 47-83.

Flemming Lundgreen-Nielsen: N.F.S.Grundtvigs Auffassung der nordischen Mythen in seiner Forschung und Dichtung, i: Dänische 'Guldalder'-Literatur und Goethezeit = Text & Kontext, Sonderreihe, Band 14, 1982, s. 160-191.

Flemming Lundgreen-Nielsen: Grundtvig og danskhed, i: Dansk identitets-historie, Bind 3: Folkets Danmark 1848-1940, udkommer i 1992.

Lars Lönnroth: "Frihed for Loke såvel som for Thor". Den nordiska mytologin som politiskt redskap i grundtvigiansk bonde- och folkhögskolemiljö, 1979.

Helge Toldberg: Grundtvigs symbolverden, 1950.

Jens Peter Egidius: Bragesnak. Nordiske myter og mytefortælling i dansk tradition (indtil 1910), 1985.